

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ”
БЛАГОЕВГРАД
ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО И
МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ”

МАРИЯ ГЕОРГИЕВА ХАДЖИПЕТРОВА-ЛАЧОВА

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**ПОЛИТИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
В СРЕДИЗЕМНОМОРСКИЯ РЕГИОН**

Автореферат на дисертационен труд
за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по
научна специалност „Международно право и международни
отношения”, професионално направление 3.6 Право

Научен ръководител:
Проф. д-р Габриела Белова

Рецензенти:
1. Проф. д-р Милан Миланов
2. Доц. д-р Еньо Савов

Благоевград, 2014 г.

Дисертационният труд на тема: **„Политиката на Европейския съюз в Средиземноморския регион”** е обсъден на заседание на катедра „Международно право и международни отношения”, Правно-исторически факултет към ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград на 04.12.2014 г. с протокол № 2 и насочен за защита пред научно жури.

Дисертационният труд е с обем от 239 страници и се състои от увод, три глави, заключение и библиография.

Дисертационният труд е съобразен със законодателството на Република България, действащо към м. декември 2014 г.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 06.02.2015 г. от 11.00 часа в Конферентна зала на СУ „Св. Климент Охридски“.

Автор: Мария Георгиева Хаджипетрова-Лачова

Заглавие: ПОЛИТИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В СРЕДИЗЕМНОМОРСКИЯ РЕГИОН

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ	4
1. Актуалност на темата	4
2. Обект и предмет на дисертационния труд	5
3. Цел и задачи на изследването	6
4. Теза на изследването	7
5. Методология на изследването	7
6. Източници на дисертационния труд	8
7. Практическо значение на научната разработка	8
II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	9
III. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	9
IV. СПРАВКА ЗА ПО-СЪЩЕСТВЕНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ	18
V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА	20

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

1. Актуалност на темата

Както всяко друго специфично направление на външната политика на Европейския съюз – по отношение на САЩ, Русия, Китай, така и политиката на ЕС в Средиземноморския регион е свързана с множество специфични и разнообразни проблеми, които изискват самостоятелно и цялостно изследване.

Актуалността на дисертационния труд се определя от отсъствието на самостоятелно цялостно и задълбочено изследване на евро-средиземноморските отношения в българската научна литература. Разработките на българските изследователи засягат само отделни аспекти на анализирания в дисертацията проблеми и традиционно са част от трудове, посветени на политиките на ЕС въобще, на външната политика на държавните формирания в Северна Африка и Близкия изток, на миграционните проблеми от региона в посока към Съюза и влиянието на исляма. По различни въпроси, свързани със Средиземноморския регион и политиката на ЕС по отношение на него, са писали Вл. Чуков, К. Цонев, Н. Бекярова, В. Катранджиев, В. Станков, М. Шивергева, Хр. Мирчева, С. Кирова, М. Корнажева, Б. Димитров, П. Вутов, А. Личев, В. Цачевски, И. Гарвалов и др.

Изборът на темата в значителна степен е предопределен също и от специалното внимание, което Европейският съюз отделя към отношенията си с тези страни не само като източник на евтина работна ръка, особено в периоди на криза, но и на желанието да се създаде зона на стабилност и сигурност за решаване на проблеми, свързани с миграцията. Формирането на новия модел на отношенията между ЕС и южносредиземноморските държави се основава върху по-конструктивна и всеобхватна концепция на взаимоотношенията, отколкото се оказва неуспешната „система на привилегировани отношения“ със страните от Африка, Карибския и Тихоокеанския басейн (АКТБ). Установеният механизъм на търговско партньорство, развитата институционална рамка, постепенното нарастване на размера на финансиране на проекти, включването на политическите и социално-културните аспекти – всичко това отличава системата на евро-средиземноморските отношения (Евромед) от другите модели на отношения между развитите и развиващите се страни. От друга страна, интересът се дължи както на очевидния ентузиазъм на Европейския съюз да създава междурегионални структури за взаимодействие и да се опитва да използва своя

успешен интеграционен проект на отношенията със страните партньори като допълнение за разширяване на Общността, така и на желанието да „изнася“ своите норми, принципи, стандарти и ценности в слаборазвитите страни, основано на принципа „един размер, подходящ за всички“ (“one-size-fits-all”).

Актуалността на темата произтича и от това, че системата на Евро-средиземноморското партньорство и всички следващи инициативи на ЕС са пример за осъществяването на европейския модел за регионално сътрудничество като съвкупност (комплекс) от политически и социално-икономически отношения, от различни инструменти и институционни механизми. Особен интерес представлява подробният исторически анализ на формирането на единния подход на Европейския съюз към Средиземноморския регион, основан върху съчетаване на многостранни и двустранни формати на партньорство, както преминаване и към такива форми на интеграция като създаването на свободна зона на търговия и митнически съюз. Този проблем не е достатъчно проучен в българската научна литература, както и фактът, че в действителност европейската концепция на отношенията с тези страни през последните двадесет години остава с незначителни модификации и акценти и се определя не от принципите, залегнали в договорите, а много често от националните интереси на отделните европейски държави.

2. Обект и предмет на дисертационния труд

ОБЕКТ на настоящето изследване е политиката, която Европейският съюз провежда по отношение на югоизточните средиземноморски държави. Динамиката на международните отношения в съвременния глобализиращ се свят обуславят необходимостта от анализ и оценка на състоянието на сътрудничеството между ЕС и Средиземноморския регион, особено след „Арабската пролет“ и финансовата криза в Европа.

Изясняването на **ПРЕДМЕТА** на изследване в дисертационния труд следва да започне с инициативите и подходите на сътрудничество, които ЕС предприема спрямо държавите от югоизточната дъга на Средиземно море. В тази връзка се разглеждат етапите в развитието на средиземноморската политика на ЕС, преминаването от двустранни преференциални споразумения на ЕО с всяка средиземноморска държава към всеобхватен подход за Средиземноморския регион. Акцентът в работата е

поставен върху институционализирането на евро-средиземноморското партньорство, определянето на трудностите във вертикалната Север/Юг и хоризонталната Юг/Изток интеграция, било те от икономически, политически, институционални или социо-културен характер.

Предмет на разглеждане в работата са и перспективите на развитие в отношенията ЕС – Средиземноморски регион, като се предлагат начини за институционални и операционни реформи, съобразени с политическите и финансови възможности за тяхното осъществяване.

3. Цел и задачи на изследването

Настоящото научно изследване е насочено към постигане на следната **ЦЕЛ**: *да се проследи развитието на средиземноморската политика на ЕС във всичките ѝ етапи, като се изтъкнат нейните особености и приоритети, основните механизми и инструменти за сътрудничество; да се разгледат силните и слабите страни на всички европейски инициативи по отношение на южните партньори и да се определят перспективите в партньорството между двата региона.*

Съобразно така определените предмет и цел на изследването се поставят следните **ЗАДАЧИ**:

1. Да се разгледат и анализират политическите процеси и тенденции, характерни за държавите от Средиземноморския регион.
2. Да се проследи развитието на средиземноморското направление в европейската външна политика.
3. Да се очертаят перспективите в развитието на отношенията Европейски съюз – Средиземноморски регион.
4. Да се формулират конкретни изводи и препоръки относно регионалната вертикална и хоризонтална интеграция.
5. Стремез за обогатяване на българската научна литература по разглеждания въпрос, както и постигане на практически ползи от труда за българските изследователи в областта на политологичната, правната и хуманитарните науки.

4. Теза на изследването

В настоящия научен труд е формулирана следната **ТЕЗА**:

Независимо от разнопосочните фактори, които оказват влияние върху средиземноморската политика на ЕС, като цяло, в продължение на изминалите десетилетия Съюзът развива активни партньорски отношения с държавите от региона и постига определени успехи. Развитието на евро-средиземноморското партньорство в трите основни направления: изграждане на общо пространство на мир и политическа стабилност, установяване на зона на споделен просперитет чрез икономическо и финансово сътрудничество и сближаване на народите чрез сътрудничество в социалната, културната и хуманитарната сфери обаче се осъществява бавно. Неблагоприятно влияние върху трите измерения на евро-средиземноморските отношения оказват фактори като политическата нестабилност в Средиземноморския регион, израело-палестинския конфликт, гражданската война в Сирия и дейността на екстремистката групировка „Ислямска държава“. Не бива да се пренебрегват и факторите като глобалната икономическа криза и миграционният поток в посока към Европа в следствие на „Арабската пролет“, чието въздействие върху финансовата подкрепа за югоизточните средиземноморски държави от страна на ЕС се оказва съществено. Би могло да се каже, че в разглеждания регион се правят опити за демократизация на обществото, но демокрацията представлява, повече от провеждане на избори. Тя изисква разработването на набор от поддържащи институции и обществени нагласи, а подобен вид трансформация отнема много дълго време. Въпреки че се прави сравнение между европейските инициативи, акцентът в изследването е поставен върху трите измерения на Евро-средиземноморското партньорство.

5. Методология на изследването

Същностният характер и особеностите на темата, както и нейната интердисциплинарност предполагат използването на различни комплексни методи на изследване. За постигане на поставените научно-изследователски задачи са използвани както общите логически методи, така и специфичните за международното право, международните отношения, политологичната и икономическата наука методи, сред които акцентът пада върху: системния метод на анализ, сравнителния анализ, историческия метод и критичния подход.

6. Източници на дисертационния труд

Източници на настоящето проучване са предимно български и чужди международноправни, политологични и исторически изследвания. Сред използваната литература са налице изследвания на български, руски, френски и английски език както в областта на външната политика на средиземноморските държави, така и на външните отношения и външната политика на Съюза. Използвани са официални данни на Евростат, Върховния комисариат на ООН за бежанците, Европейската комисия относно търговията между двата региона и притока на преките чуждестранни инвестиции в средиземноморските държави, ЕЦБ, Депозитната каса на Франция и др., които се публикуват периодично. Анализирани са основни документи на ЕС като Договорът за Европейска икономическа общност, Договорът от Маастрихт и Договорът от Лисабон; отчетни доклади на Комисията и Съвета относно подкрепата на ЕС за демократичното управление; прилагането на Глобалния подход към миграцията и мобилността. Особено внимание е отделено на плановете за действие в рамките на Европейската политика за съседство, на партньорствата за мобилност и свързаните с тях споразумения за предоставяне на убежище, за облекчаване на визовия режим и за обратно връщане. Обобщен е голям обем информация от интернет източници и академични сайтове, предлагащи разнообразни гледни точки по проблематиката.

7. Практическо значение на научната разработка

Практическото значение на научния труд може да бъде обобщено в няколко насоки:

- дисертационният труд съдейства за популяризиране на европейската политика по отношение на Средиземноморския регион и в този смисъл би бил от полза на представителите на централната администрация, както и на служителите на отделни ведомства, чиито функции са пряко свързани с осъществяването на външната политика и международните отношения;
- теоретическото изясняване на евро-средиземноморските отношения може да допринесе за подпомагане на процеса на обучение на студентите от специалностите „Международни отношения“ и „Европеистика“. Изследването може да бъде използвано за провеждането на специален

курс, посветен на политиката на ЕС към Средиземноморския регион във висшите учебни заведения. Същевременно, систематизираната и анализирана в изследването информация и направените въз основа на това изводи, биха могли да послужат, както на студенти и докторанти, така и на всички, които проявяват интерес към разглежданите проблеми.

II. ОБЕМ И СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се стреми към балансирана структура и се състои от увод, три глави, заключение и библиография.

Дисертацията е в обем от 239 страници, в това число приложения (5 на брой) и библиография. Научният апарат обхваща 318 бележки под линия. Към труда е добавена и библиографична справка на използваната и цитирана литература, която съдържа общо 157 заглавия на кирилица и латиница.

III. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В **увода** е обоснована актуалността и е мотивиран изборът на темата. Изяснени са предметът, обхватът, методологията на изследването и е формулирана основната теза. Посочени са основните цели и са конкретизирани произтичащите от тях основни задачи.

Глава първа

Средиземноморският регион – теоретичен, исторически и съвременен дискурс

Глава първа е посветена на развитието на югоизточните средиземноморски държави, разгледано в исторически, политически и съвременен аспект. Отделено е внимание върху изясняване на понятието Средиземноморски регион. Представянето на географските, историческите и политическите термини, които се припокриват при описанието на региона, показва, че в световната научно-изследователска литература не съществува консенсус относно точните им граници и това често води читателя до объркване. В тази връзка следва да се уточни, че под използвания географски термин

„Средиземноморски регион“ в изследването се има предвид югоизточните средиземноморски държави, които са страни по Декларацията от Барселона.

На базата на компаративния методологически подход в глава първа на дисертационния труд е направен опит за периодизация на политическото развитие на държавите от Средиземноморския регион след процеса на деколонизация. Деколонизацията протича в два етапа и е причина за появата на т.нар. „Трети свят“ (термин, въведен от френския историк и социолог Алфред Сови). Освободилите се от колониално владичество страни обявяват волята си за независимост, мирно съвместно съществуване и желанието си към тях да не се отнасят като с обект на международната политика. Разгледани са реакциите на западноевропейските държави Великобритания, Холандия, Франция, Италия и Белгия като колониални империи. Особено място е отделено на последиците от деколонизацията на югоизточните средиземноморски държави като се изтъква фактът, че съперничеството за власт и влияние в неевропейския свят между СССР и САЩ в периода на Студената война се изразява особено остро в Средиземноморския регион. След деколонизацията страните от средиземноморския басейн се опитват да намерят свой път на развитие и място на международната сцена, но са изправени пред редица вътрешни и външни конфликти. Като цяло, деколонизацията и придобиването на независимост в повечето държави от южното и източното крайбрежие на Средиземно море са съпътствани от сравнително ограничено насилие. Изключение са събитията в Палестина и Алжир, където се стига до продължителни кървави конфликти.

Периодът 1970-1990 г. се характеризира с учудваща стабилност на политическите режими, която допринася за постигане на бърз икономически растеж в Алжир и Египет, за въвеждане на някои реформи в конституцията на Тунис, особено в сферата на правата на жените, за подобряване на инфраструктурата и развитие на индустрията в Сирия и Египет. Сигурността обаче в източното Средиземноморие е често нарушавана от израело-арабските конфликти. От създаването на държавата Израел, изповядваща юдаизъм, религиозната „хомогенност“ в региона е нарушена.

През 90-те години на XX век тежкият и сложен процес за постигане на мир между арабските страни и израелското правителство продължава. Разпадането на Съветския съюз през 1991 г. не допринася за завръщането на Близкия изток към стабилността. Вълната на демокрация, заляла в по-голяма или по-малка степен всички континенти, изглежда не достига до тази част на света. Започналият през 1995 г. Процес от Барселона не оказва особено влияние върху региона. Призивите за

демократизация и реформи в арабския свят, както и цялата гама от военен и политически натиск, упражняван от Съединените щати и европейските държави, не дават очакваните от Запада резултати. Опитите на държавите от Средиземноморието да създадат пространства на свобода са твърде ограничени. Войната в Персийския залив (1990-1991 г.) засилва процесите, водещи към по-голяма фрагментация на региона. Особено внимание в дисертацията се отделя на Турция, която през целия разглеждан период изглежда като остров на стабилността и постига множество успехи в областта на правата на човека и на икономическата либерализация.

Представените исторически и политически събития в държавите от южното и източното крайбрежие на Средиземно море в дисертационния труд далеч не са изчерпателни, но дават представа за многобройните проблеми, неразрешими и до днес. Проблеми, свързани с неясните очертания на границите между държавите, израело-арабски и вътрешноарабски конфликти, изблици на религиозен фундаментализъм, липса на демокрация.

Наличието на авторитарни и корумпирани режими в много от южносредиземноморските държави затруднява процеса на политически и икономически реформи и довежда до революциите в Тунис и Египет и до размирици в други държави в региона, известни като „Арабската пролет“. В последната подточка на глава първа са разгледани и анализирани причините за и последиците от „Арабската пролет“. Обърнато е внимание на миграционните проблеми и ролята на Средиземноморския регион като буферна зона за идващите от субтропична Африка имигранти. Разгледани са действията на Европейския съюз в отговор на промените в средиземноморските държави.

Като цяло „Арабската пролет“ носи със себе си както рискове за средиземноморската политиката на ЕС, така и потенциални възможности за икономическо сътрудничество и политическо взаимодействие. Всяко непремерено външно вмешателство, посегателство върху суверенитета на тези държави би довело до тежки икономически и политически последици в дългосрочен период. В този смисъл като първостепенна задача следва да се разглежда взаимодействието, осигуряващо преди всичко правов ред в новите общества, но изрично съобразен с техните специфични особености.

Глава втора

Политика на ЕС към Средиземноморието – инициативи и подходи

Втора глава проследява зараждането и развитието на средиземноморската политика на Европейския съюз. Изправени пред разпадането на своите колониални империи и пред загубата на изградените дотогава търговско-икономически и културни връзки със средиземноморските страни, европейските държави, поели по пътя на интеграцията и институционалното сближаване, се опитват да изградят нови форми на взаимоотношения с бившите си колонии. В тази връзка е анализиран Договорът за създаване на ЕИО, в който са заложили основите на програма за действие в Средиземноморския басейн. Открояват се три етапа в развитието на средиземноморската политика на ЕО/ЕС. Периодът 1960-1995 г. се характеризира с постепенен преход от разнороден подход към по-конструктивна глобална концепция по отношение на средиземноморските държави, базирана на търговията, а по-късно – и на финансови инструменти. През този период се отдава голямо значение на двустранните споразумения между Общността и отделните средиземноморски държави. Подходът на Общността обаче е асиметричен, а средиземноморската политика е насочена към държави (и по-специално към държавите от Магреб), с които има сключени преференциални търговски споразумения и споразумения за асоцииране. Тези споразумения представляват по-ниско ниво на интеграция на Средиземноморския регион и се ограничават в началото предимно до търговията, но постепенно започват да обхващат социално-културните аспекти и проблемите на миграцията. По-късно се появяват нови финансово-икономически инструменти в отношенията на ЕС с региона.

Проследени и анализирани хронологически са европейските инициативи за изграждане на по-интензивни отношения между двата бряга на Средиземно море като *Евро-арабският диалог* от 1973 г. до 1990 г., сключен между ЕИО и Арабската лига, и *Диалогът в Западното Средиземноморие*, известен като „Диалогът 5+5” (1992 г.). Последният включва 10 държави от двата бряга: пет от южния – Мароко, Мавритания, Алжир, Тунис и Либия, и 5 от северния – Португалия, Испания, Франция, Италия и Малта. Преговорите обаче се провалят поради влошените европейско-либийски отношения и алжирската криза през този период и Диалогът е преустановен за десет години. През 2001 г. редовните срещи между министрите на външните и вътрешните работи, както и министрите на социалните дейности, са възстановени. Тази инициатива надхвърля традиционните отношения Север-Юг и засяга чувствителни въпроси като сигурността и миграцията. Разгледани са и опитите за регионална хоризонтална Юг-

Изток интеграция. *Съюзът на Арабския Магреб* (1989 г.) обединява 5 северноафрикански страни – Тунис, Мароко, Алжир, Либия и Мавритания. Целта му е да засили икономическата интеграция и вътрешната търговия между държавите участнички. Резултатите обаче в областта на търговията остават незначителни. Друга вътрешнорегионална инициатива е *Споразумението от Агадир* (2004 г.), сключено между Тунис, Мароко, Йордания и Египет и реално действащо от 2007 г. Най-новият член на съюза е Палестина, която се присъединява през 2011 г. Тази инициатива е насочена към стимулиране на търговските връзки както между самите държави-участнички, така и между тях и ЕС. Чрез изпълнението на разпоредбите в споразуменията за асоцииране се развива икономическата интеграция между четирите държави и се насърчават европейските и международните инвестиции в зоната. Друг регионален проект е *Голямата арабска зона за свободна търговия* (2005 г.), в която членуват седемнадесет арабски държави. От състава на Средиземноморския регион в този формат не членуват Алжир и Израел.

Акцентът във втора глава на дисертационния труд е поставен върху институционализирането на **Евро-средиземноморското партньорство** чрез подписването на Декларацията от Барселона през 1995 г. С Декларацията от Барселона се установява сътрудничество с Мароко, Алжир, Тунис, Египет, Ливан, Сирия, Израел, Турция, Йордания, Палестина и преди да се присъединят към ЕС – Кипър и Малта. Либия и Мавритания имат статут на наблюдатели. Йордания, която няма излаз на Средиземно море, е включена в тази група страни, тъй като тя има исторически, икономически и политически връзки с ЕС. Географската близост, стратегическото значение и традиционните връзки, съществуващите залежи на природни ресурси, необходимостта на Европа от евтина работна ръка допринасят за развитието на отношенията между двата региона.

Декларацията от Барселона въвежда един нов подход на интеграция. Евро-средиземноморското партньорство започва да се осъществява на две различни, но взаимосвързани нива на сътрудничество, а именно двустранното и регионалното. Точно това го отличава от предишните добри практики, основаващи се главно върху традиционните двустранни връзки с търговско-икономически характер. Акцентът в научната разработка е поставен върху трите измерения на Евро-средиземноморското сътрудничество: дефиниране на общо пространство на мир и политическа стабилност, изграждане на зона на споделен просперитет чрез икономическо и финансово партньорство и сближаване на народите чрез сътрудничество в социалната, културната

и хуманитарната сфери. В отношенията си с държавите от Южното Средиземноморие ЕС се опитва да използва собствения си опит и собствените си принципи за развитието на европейския модел с интеграционните процеси и институции. С либерализацията на търговията и създаването на зона за свободна търговия Евро-средиземноморското партньорство може да се разглежда като пилотен регионален проект на ЕС. Въпреки несъвършените структурни реформи, слаби вътрешно-регионални икономически отношения то не води до значителна положителна промяна и не обезпечава устойчивото развитие на държавите от югоизточната дъга на Средиземноморието.

На прага на новото хилядолетие Европейският съюз е изправен пред нови проблеми и предизвикателства, свързани с петото му най-голямо разширяване през 2004 г., кризата в Ирак (2005 г.), поредното избухване на насилие в Близкия изток, разпространението на тероризма и неговото въздействие върху обществата. За да отговори на тези регионални и международни промени, Европейският съюз стартира **Европейската политика за съседство** (ЕПС). Една от най-характерните черти на политиката за съседство е нейното разделение на две географски измерения – източно (страните от Източна Европа и впоследствие Южен Кавказ) и южно (държавите от Северна Африка и Близкия изток, предмет на изследване в научната разработка). По отношение на средиземноморските страни Европейската политика за съседство следва да засили съществуващите форми на сътрудничество, да ускори регионалните и подрегионалните интеграционни процеси и да осигури постепенното изграждане на вътрешния пазар на ЕС. Важна роля в новата политика се отдава на политическите фактори и въпросите за безопасността в Средиземноморския регион. Следва да бъде отбелязан фактът, че Република Турция, която е страна по Декларацията от Барселона, не влиза в обсега на ЕПС. Тя има сключено с ЕС споразумение за митнически съюз от 1996 г. и статут на страна кандидат от м. декември 1999 г., като целта ѝ е постигане на пълноправно членство в ЕС.

Политиката за съседство засилва двустранния формат на отношенията с помощта на Планове за действия и съвместното участие на всички заинтересовани страни в реализирането на сътрудничеството. При все това южното измерение на политиката за съседство, в която фактически е включено Евро-средиземноморското партньорство, не успява да доведе до значителни изменения в южносредиземноморските държави, а неговите механизми и инструменти, основаващи се на приемането на европейските ценности, не винаги подхождат на тези страни.

През 2008 г. средиземноморската стратегия на ЕС приема нов облик: Процесът от Барселона се трансформира в нова регионална инициатива – **Съюз за Средиземноморието (СзС)**, който включва всички държави-членки на ЕС и 11 страни от Южната част на Средиземно море и Близкия изток (Алжир, Египет, Йордания, Израел, Ливан, Мавритания, Мароко, Сирия, Тунис, Турция и Палестина), както и пет европейски средиземноморски страни извън ЕС – Албания, Босна и Херцеговина, Монако, Черна гора и Хърватия, която от 2013 г. е пълноправен член на ЕС. Съюзът за Средиземноморието надхвърля географския обхват на Евро-средиземноморското сътрудничество, прибавя към трите му основни направления четвърто направление – сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи, предлага съвместна отговорност и съвместно вземане на решения, съставляващи качествена стъпка напред в стремежа за сближаване на страните. Барселонският процес: Съюз за Средиземноморието представлява допълнение и продължение на политиката на Евро-средиземноморското партньорство. Той се основава върху неговите цели и направления, но поставя по-голям акцент върху многостранното сътрудничество и развитието на регионалната интеграция.

В научния труд са разгледани и анализирани всички финансови инструменти, действащи в рамките на определената европейска инициатива. Посочват се силните и слабите страни на инициативите по отношение на южните партньори.

Днес отношенията на ЕС със средиземноморските страни се регулират от три взаимосвързани инициативи, които съчетават многостранен и двустранен подход и в които се наблюдава постепенна промяна в отношенията между двата региона – от отношения на сътрудничество към интеграция.

Трета глава

Перспективи пред отношенията ЕС – Средиземноморски регион

Трета глава се съсредоточава върху факторите, които оказват влияние върху вертикалната Север/Юг и хоризонталната Юг/Изток интеграция. Те са многобройни и разнообразни и могат да бъдат разграничени като фактори, които са вътрешни за Европейския съюз, вътрешни за Средиземноморския регион и общи фактори, които влияят и върху двата региона, но в различна степен.

Като вътрешни за ЕС фактори се разглеждат поредните разширявания на Европейския съюз и Договорът от Лисабон. Разширяванията на ЕС през 2004 г., 2007 г. и 2013 г. до голяма степен ангажират вниманието на ЕС за осигуряване на икономическа стабилност и повишаване на жизнения стандарт в новите държави-членки. Така за известно време Средиземноморието губи позиции за сметка на новите държави-членки. Договорът от Лисабон внася свои корективи в осъществяването на външнополитическата дейност на ЕС във вид на многостранен подход, който разглежда евро-средиземноморското пространство като единен регион в икономически, политически и социален план. В научното изследване се анализира въздействието на тези два фактора върху средиземноморската политика на ЕС и се обръща особено внимание на Европейската служба за външни действия.

Научната разработка проследява как и до каква степен финансовата криза се отразява на двата региона. ЕС е сериозно засегнат и предприема рестриктивна политика, включваща масирано съкращаване на държавните разходи. С цел спиране на задълбочаването на рецесията и предотвратяване на загубата на работни места ЕС предприема реформи във финансовата система, съпътствани от финансови инжекции в икономиките на най-силно засегнатите държави-членки. Световната финансова криза оказва по-късно влияние върху южните страни-партньори, интензивността на последствията ѝ върху тях е по-ниска, отколкото в повечето развиващи се страни. Това се дължи на факта, че от 2003 г. насам нивото на икономически растеж в този регион е достатъчно високо, а основните икономически показатели са стабилни. Други причини са ниската степен на отвореност на финансовите пазари в тези страни, невисоко ниво на развитие на отношенията със световните финансови пазари, слабата интеграция в световната икономика, т.е. това, което се считаше за слабо място и пречка за икономическото им развитие, по време на глобалната финансова криза се превръща в предимство за държавите от Южното Средиземноморие.

„Арабската пролет“ от края на 2010 г. е също фактор, който оказва влияние върху отношенията ЕС-Средиземноморски регион. Тя води до редица дестабилизиращи процеси от военнополитически и социално-икономически характер в държавите от южната част на Средиземно море. Европейският съюз до известна степен също има принос за тези процеси. В дисертационния труд са разгледани инструментите за европейска финансова помощ за средиземноморските държави, които, макар и по-слаби в сравнение с партньорството с източните страни, са засилени след арабските протести.

В резултат на финансовата и икономическа криза, а също така и на конфликтните ситуации по време на „Арабската пролет“, се засилва миграционният натиск върху Съюза и в частност върху южните му държави-членки. Научното изследване акцентира върху новите форми на взаимодействие, които ЕС извежда на преден план, и подробно разглежда „Глобалния подход към миграцията и мобилността“. За предотвратяване на новите заплахи като смущенията в енергоснабдяването, замърсяването на околната среда, нарастването на организираната международна престъпност и тероризма ЕС ревизира своята политика на съседство, въвежда нови финансови инструменти, преразглежда и засилва подходите си в своята средиземноморска политика, като се съобразява вече с новите реалности в региона.

Дисертационният труд обръща внимание и на развитието на конфликта в Сирия и дейността на радикалната групировка „Ислямска държава“. Конфликтът в Сирия, чиято цел е свалянето на режима на Башар ал-Асад и постигане на по-демократично управление, се разрасна и премина в продължаваща и до днес гражданска война между правителството и опозицията. Ескалацията на напрежението прехвърля границите на страната, като заплашва сигурността на съседните държави и държавите членки на ЕС, включително и България, чрез масов бежански поток на сирийци към тях. От друга страна, разгръщащата се дейност на „Ислямска държава“ също поставя под сериозна заплаха сигурността на ЕС не само поради географската му близост, но и поради многобройните диаспори, които живеят на териториите на държавите членки и сред които тази формация намира все повече съмишленици. Същевременно движението нагнетява съществуващото напрежение и предизвиква религиозна поляризация в Средиземноморската зона. Тези два фактора имат негативен ефект върху евро-средиземноморските отношения.

Отчитайки множеството предизвикателства, пред които е изправена регионалната вертикална и хоризонтална интеграция, научната разработка представя поливариантна прогноза за развитието на евро-средиземноморските отношения. Разгледани са оптимистичен, песимистичен, умерен вариант за бъдещите акценти в средиземноморската политика на ЕС и сценарий, предвиждащ сътрудничество само в рамките на определени сектори. Направени са предложения за институционални и операционни реформи, съобразени с политическите и финансови възможности за тяхното осъществяване.

Заклучение

В заключението е изразено убеждението, че научно-изследователската цел е постигната, а именно - да се проследи развитието на средиземноморската политика на ЕС във всички й етапи, като се изтъкнат нейните особености и приоритети, основните механизми и инструменти за сътрудничество; да се разгледат силните и слабите страни на всички европейски инициативи по отношение на южните партньори и да се определят перспективите в партньорството между двата региона.

Потвърждава се научната теза, че Европейският съюз развива активни партньорски отношения с държавите от региона и постига определени успехи.

Наред с това са изведени общи изводи по така разгледаната проблематика на дисертационния труд, сред които могат да се направят следните обобщения:

- Доказва се, че Европейският съюз има превес в развитието на отношенията между двата региона;
- Подчертава се необходимостта от засилване на евро-средиземноморското партньорство чрез по-активно участие от страна на южните и източните държави от Средиземноморието;
- Нужно е преразглеждане на приоритетите за осъществяване на сигурността и стабилността на средиземноморските държави;
- Доказва се необходимостта от засилване и адаптиране на регионалната интеграция, като се отчита спецификата на различните страни.

IV. СПРАВКА ЗА ПО-СЪЩЕСТВЕНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Представеният дисертационен труд съдържа следните основни научни приноси:

1. За първи път в българската доктрина цялостно и на монографично ниво се разглеждат и изясняват въпросите, свързани с политиката на Европейския съюз в Средиземноморския регион. В този смисъл, дисертационният труд запълва известна празнота в българската литература, доколкото представлява първото цялостно самостоятелно изследване на политиката на Европейския съюз по отношение на югоизточните държави от Средиземноморския басейн.

2. В изследването са обхванати и изяснени различните понятия, които съществуват в научната литература, за описанието на Средиземноморския регион. Отчетени са спецификите на отделните термини, като е направено уточнението, че за целите на настоящото изследване под използвания географски термин „Средиземноморски регион“ се има предвид югоизточните средиземноморски държави, които са страни по Декларацията от Барселона от 1995 г.
3. Направена е оригинална периодизация на политическото развитие на държавите от Средиземноморския басейн след процеса на деколонизация. Обособени са отделни етапи в тяхното развитие от 60-те години на XX век до днес.
4. Научната разработка предлага задълбочено и цялостно изследване на евро-средиземноморското партньорство, като са анализирани специфични проблеми на взаимоотношенията между ЕС и държавите от южното Средиземноморие. Критично са отбелязани някои закъснели във времето инструменти, липсата на достатъчен финансов ресурс, както и задължителният формат на споделените ценности.
5. Приносен момент представлява сравнителният анализ между трите инициативи: Евро-средиземноморското партньорство, Политиката за съседство (в южното ѝ измерение) и Съюзът за Средиземноморието. Направено е разграничение между трите инструмента, като са открити силните и слабите им страни.
6. В дисертационния труд е направена оригинална типологизация на факторите, оказващи въздействие върху отношенията ЕС – Средиземноморски държави през последното десетилетие. Те са разграничени като вътрешни за Европейския съюз, вътрешни за Средиземноморския регион и общи за двата региона. Към вътрешните за ЕС фактори са отнесени трите разширявания на Европейския съюз през XXI век и Договорът от Лисабон, към вътрешните за Средиземноморския регион – „Арабската пролет“, а като общ фактор е анализирана световната финансова и икономическа криза.
7. С оригиналност се отличава и предложената поливариантна прогноза за развитието на евро-средиземноморските отношения. Разгледани са оптимистичен, песимистичен, умерен вариант за бъдещите акценти в

средиземноморската политика на ЕС и сценарии, предвиждащи сътрудничество само в рамките на определени сектори.

8. Проследени и анализирани са и опитите за регионална хоризонтална Юг-Изток интеграция, като са направени редица конкретни предложения за стимулиране и засилване на тези процеси.
9. Като приносен момент би могъл да бъде определен и анализът на някои най-нови документи, свързани със средиземноморското направление на външната политика на ЕС, напр. отчетният доклад на Сметната палата относно дейността на Европейската служба за външни действия и докладът на Европейската служба за укрепване на мира (EPLO) от 2014 г.
10. Не на последно място, следва да бъде открито авторското внимание върху изключително актуални международни фактори и процеси, каквито са „Ислямска държава” и конфликтът в Сирия.

V. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Хаджипетрова-Лачова М. „Основни направления на френската външна политика в Средиземноморския регион“, Сп. „Икономика и управление“, бр. 2/2011 г., с. 108-111.
2. Хаджипетрова-Лачова М. „Имиграционната политика на Франция“, юб. сборник „Право, управление и медии през XXI век“, т. II, Бл. 2012 г., с. 97-101.
3. Хаджипетрова-Лачова М. „Ново развитие в средиземноморската политика на Европейския съюз“ – електронно издание в сп. „Право, Политика, Администрация“ на ПИФ на ЮЗУ „Н. Рилски“ – под печат.
4. Хаджипетрова-Лачова М. „Перспективи пред френско-либийските отношения след 2011 г.“, сп. „Международна политика“, год. IX, бр.1-2, 2013 г., с. 29-34.
5. Хаджипетрова-Лачова М. „Нова парадигма в отношенията между Европейския съюз и Турция“, сб. „Европейският съюз и Черноморският регион – предизвикателства и перспективи” - под печат.
6. Белова Г., Хаджипетрова-Лачова М. „Некоторые решения ЕСПЧ и Суда Европейского Союза относительно права убежища“, Сравнительные правовые и политические исследования, ООО „Издательский Центр РИОР“, Москва, 2014, Том 2, Выпуск 1 (3), с. 68-74.